

Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti

Ramazan Erhan Güllü

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2023, 368 sayfa, ISBN: 978-625-4086-06-9.

Zafer SARAÇ*

İkinci Meşrutiyet sonrası, Türk siyasi ve fikrî hayatı için önemli atılımların olduğu, özgürlüğün Osmanlı dünyası üzerine dalga dalga yayıldığı bir dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19 ve 20. yüzyılları boyunca devletin içinde bulunduğu kötü durumdan çıkması için birçok fikir öne sürülmüştür. Çoğu tasavvur safhasında kalan ve başarı ihtimali ortadan kalkan bu fikirler; Osmanlı hanedanı, münevveri ve halkı nazarında farklı algılar oluşturmuştur. Fakat bundan da önemlisi, fikir çatışmaları, birbirlerine düşman siyasi muarızları ortaya çıkarmış; fikrî özgürlük, fark etmeksizin sosyal tabakaların bocalamasını buhrana çevirmiştir. Çözüm reçetelerinin hasta adamı daha da hasta etmesi, deva olması gereken ilaçların daha beter hâle sokan yan etkileri, ayyuka çıkan sosyal sorunlar, çöküş ikliminin bozuk havası, bitmeyen savaşlar vb. ortaya çıkan travmanın şiddetini daha da arttırmıştır.

İkinci Meşrutiyet'ten Osmanlı'nın yıkılışını tescilleyen mütareke dönemi ise hasta adamın öldüğü fakat ölünün diriltilmesi için mucizevi ilaçların arandığı bir dönem görünümündedir. Bu menfur devirde çözüm reçetelerinin birçoğunun akıbeti buruşturulup atılmaktır. İşte bu dönemde hem hanedana mensup olan hem de son dönem Osmanlı münevverinin ve siyasetçisinin bir örneği olan Prens Sabahattin tekrar gündeme gelir. Dayısı II. Abdülhamit'e

* www.kitapsuuru.com Sitesi Genel Yayın Yönetmeni, zafersarac@hotmail.com

olan sert muhalefetiyle hatırlanan meşhur Prens'in mütareke yıllarındaki fikrî aksiyonu ve dâhil olduğu çevre, Ramazan Erhan Güllü tarafından *Gölgede Bir Lider - Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti* isimli eser vasıtasıyla akademik dünyaya sunulmuştur.

İlk olarak eserin ismindeki "gölge" kavramı üzerinde durmak gerekir. Zira müellif; çok yerinde bir noktaya temas ederek, kendisini gölgede bırakarak kamuoyunda etkin olmayı hedefleyen birinin izlerini sürerek, deyim yerindeyse gölgeye ışık tutar ve karanlığı aydınlatmayı amaç edinir. Prens Sabahattin'in, Türk tarihinde saman alevi gibi parlayıp sönen bir karakter olduğu tahmin edilmesine karşın Türk düşünce tarihinde bıraktığı izler akademik ilgiye muhtaçtır. Ayrıca Prens'ten ziyade günümüzde II. Abdülhamit dönemine alakanın artmasıyla, Yeni Osmanlılık bağlamında oluşan Osmanlı torunu kavramına zıt bir tutum sergileyen bir hanedan üyesinin durumu tarih ilgililerinin merakını cezbeder. Böyle düşünüldüğünde, Prens'in fikrî açıdan analiz edilmesi önemlidir.

Prens'in fikrî açıdan tahlili kendi içinde bazı sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle Prens, tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilse dahi araştırmacıyı ideolojik mevziye sürükleyecek cihetlerin söz konusu olduğu bir tablonun anlatılması zaruridir. Yaşamı boyunca adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsi fikrini savunmuş birine tarafsız yaklaşılsa da şahsın Millî Mücadele ve Misak-ı Millî gibi Türk varlığına tezat yanlarına, siyasetin kolay eğilip bükülebilen doğasının oluşturduğu fikrî yönelimlere doğru yaftasını vurmak mümkün değildir. Bazı Prens yandaşları, bu hataya düşerek tarafsızlıklarını yitirir. Zaten müellif de giriş kısmında Prens Sabahattin ile ilgili kaynaklara değinirken, fikrî muhalifleri ve taraftarlarının yorumlarını karşılaştırmakla eserine başlar. Burada Prens'in entelektüel yönü ve Türk sosyolojisine katkıları da ihmal edilmez. Ne var ki eserin ana hedefi Prens ve karşıtları arasındaki bir tartışmayı analiz etmek olmayıp, literatürde eksikliği hissedilen, mütareke dönemindeki Prens'in fikrî macerasını çözümlenektir.

İlk aşamada Prens'in düşünce trafiği, zaman içerisindeki akış tarzıyla beraber ortaya konulur. Prens'in kendi kulvarında hareket eden bu fikrî seyri sayesinde mütareke şartlarındaki bazı Türk münevverlerinin fikrî temayülleri de belirgin olur. Düşüncenin birbirine zıt ahvali, Millî Mücadele'ye ters şeritte seyredenlerin tutumlarının arka planını aşikâr kılar. Osmanlı entelektüellerinin millî hassasiyetleri, gösterilen duyarlılık nispetince fikirlere yansıtacağından, Prens'in beyanatına karşı cevaplar hiç olmadığı kadar önem kazanır.

Üç bölüm hâlinde tasarlanan eserin ilk bölümünde, Prens'in doğumundan Mondros sonrasına kadar hayatı, ilmî ve siyasi serüveni anlatılır. Gençlik ve çocukluk dönemine ait bilgilerin kısıtlı olduğu bu bölümde, bir hanedan mensubu olarak eğitim sonrası büyük bir çatışma alanını

andıran Osmanlı fikir arenasına yeni donanımlarıyla çıkan Prens Sabahattin'in macerasının ilk evresi ele alınır. Prens'in Avrupa'da bulunduğu dönemde ismi zikredildiğinde akla ilk gelen liberal düşünceleri ve siyasi mevzi elde etmek için bu düşüncelerini nasıl kullanıp geliştirdiği anlatılır. Prens'in fikrî kırılmaları, yenilenmeleri, değişimleri devrin önemli olaylarıyla kesişen hayat parçaları ışığında detaylı bir şekilde tahlil edilir.

Prens'in zihin dünyasının yoğun anlatımı onun düşüncelerini ortaya koymakla birlikte, hakkında yazılanlardan Prens'e şekil verme çabası dikkat çekicidir. Dönemin bütün yazılı kaynaklarının detaylı taranması neticesinde gözler önüne serilen görüşler çerçevesinde, Prens âdeta siyasi nabza göre konumlandırılır. Ancak, eserin başarılı bir biçimde yansıttığı gibi Prens'e kendince şekil vermeye çalışanların faaliyetleri müellifin yerli yerinde hamleleri, dönemin kaynaklarından sondajladığı pasajlar ve yetkin yorumlarla boşa çıkarılır. Aslında zamana ve zemine göre değişmekle birlikte Prens, fikirlerinden fazla taviz vermez. Onu derinlere gark eden yönleriyle beraber, bilinen fikrî ağırlığının görünmeyen kısımları da böylelikle ortaya çıkar. Prens'in hakkındaki söylentiler, tasarılar, tasavvurlar ve tahminler birleştirildiğinde ortaya çıkan genel görünümünden neyin siyasi manevra, neyin samimi tavır ve neyin ilmî endişeden mürekkep bir duruş olduğu ayyuka çıkar.

Prens'in uluslararası platformlarda Türkiye lehine çabalarının analizini müteakip ikinci bölümde; Osmanlı siyasi hayatına vurduğu damganın izleri irdelenir. Bir önceki bölümde ilmî yönelimini pragmatik bir biçimde siyasi ikbaline dayanak yapan Prens'in, Osmanlı münevverleri içindeki politik etkinliğinin iz düşümü yansıtılır. Kamuoyunda yeterli propaganda temelini oluşturan Prens'in kurtuluşa dair umut sinyali vermesi üzerine, kurulan cemiyetler ve siyasi fırkalar fikrin gücünü göstermesi açısından ilginçtir. Aslında bahsedilen fırkaların kendilerini tanımladıkları kuruluş beyannameleri, kuran şahısların isimleri, kuruluşlarında yaşananlar, mevcut siyasi otoriterlerle ilişkileri derken Prens'in programının politik konjonktürü açığa çıkar. Burada çalışmanın ilmî çapının ve derinliğinin artırılmasının önemi daha net anlaşılır. Platon'un mağara alegorisindeki gibi gölgenin ardına uzanmanın güçlüğüne yoğun bir çabayla kırıldığı fark edilir. Âdeta zamanın öldürdüğü Prens'in muhitine bilgiyle can verilir. Çevrenin (Prens'in muhiti) aşikâr kılınmasıyla merkezin (Prens'in) düşünsel şekli, şemali tüm bağlantılarıyla ortaya çıkar.

Üçüncü bölümde ise artık, Prens'in fiilî olarak harekete geçtiği 1919 sonunda İstanbul'a gelmesiyle başlayan ve Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonraya uzanan dönem merceğe altına alınır. Prens'in gölgeden çıktığı bu dönemin anlatısı birinci ve ikinci bölümde sunulan bilgilerin sağlaması gibidir. Artık basına konuşan hanedan üyesi, aktif siyaset kapısını

zorlayarak kazanım elde etme hedefindedir. Dönemin basınında Prens, başarılı ve ilmî açıdan örnek teşkil edecek bir araştırmayla, adım adım takip edilir. Prens'in fikirlerindeki kırılmalar, ilmî hassasiyetleri, imaları, gizli taraftarlıkları, hesaplı adımları dönemin basınındaki izler vasıtasıyla incelendiğinde gerçekler aşikâr olur. Son tahlilde Prens'in; derdi ilim miydi, liberal politikalarıyla kastı neydi, Millî Mücadele'ye taraftarlığı söz konusu muydu, tek derdi İttihat ve Terakki muhalifliği miydi, hanedanın başına geçme hedefi var mıydı, milliyetçiliğe bakış açısı nasıldı vb. sorulara net cevaplar bulmak mümkündür. Esasında tarihî bir biyografiden beklenen de bu sorulara cevap bulmaktır.

Eserin genelinde dil ve anlatım yönünden bir sorun olmamakla birlikte, doğrudan paylaşılması zaruri alıntıların dönemin dil özelliklerini yansıttığından, bazı okurları zorlayacağı düşünülebilir. Eserin zengin bir kaynakçayı vadettiği, en az yapılan çalışma kadar transkribe edilen devasa bir arşiv içeriğinin de eserde güçlü bir sentezle sunulduğu belirgindir. Yaşam öyküsünün belirli bir dönemine yönelinerek yapılan bu araştırmanın, olası benzerlerine rehberlik edebileceğini düşünmek de olağandır.

Sonuçta müellif, bir hayat hikâyesinin belgesel dökümünden çok daha fazlasını yapmıştır. Kişiliklerin tüm yönleriyle incelendiği biyografik çalışmalar kaleme alındığında, karşılaşılan en büyük güçlükler, hedef şahsın fikrî anlamda çözümlenmesi esnasında yaşanır. Zihnin derin dehlizlerine girmek çoğu zaman mümkün değildir. Hele siyasi bir şahsiyet ele alınıyorsa yanılma payı daha yüksektir. Ne var ki müellif, detaylı ve üst düzey çalışmasının ürünü olan eseriyle âdeta, bahsedilen kişiliğin yaşamında ulaştığı her bilgiyi yeni bir nokta şeklinde sembolize etmiş ve elde ettiği binlerce noktayı birleştirerek bir fikir haritası ve kimlik görünümü ortaya çıkarmayı bilmiştir. İlmî açıdan doygun nitelikteki bu tarz eserlerin çoğalmasının, tarihimizin gölgede kalmış pek çok noktasının aydınlatılmasını sağlayacağı kesindir.